

Скасування смертної кари. Досвід Франції

Книга французького юриста, державного діяча, колишнього міністра юстиції та голови Конституційної ради Франції Р. Бадентера присвячена боротьбі за скасування смертної кари у Франції. Разом із автором ми немов присутні на справжніх кримінальних процесах того часу, дізнаємося і про ставлення до цього питання відомих політиків та президентів Франції. Книга завершується вереснем 1981 р., коли після приходу до влади Ф. Міттерана міністр юстиції Р. Бадентер провів у парламенті закон про скасування смертної кари. Франція стала 35-ю країною, яка зробила це. На сьогодні смертна кара скасована у 140 країнах світу, серед яких і Україна. Скасування смертної кари стало спільним законом єдиної Європи.

Книга закликає до гуманного ставлення до людини, навіть такої, яка скоїла злочин. Вражаючий, захопливий, як детектив, цей твір буде цікавим для юристів, особливо адвокатів, а також усіх тих, кому небайдужі правові проблеми. Книга отримала одну з найпрестижніших премій Європи — «Феміна» в жанрі есе за 2000 рік.

Робер Бадентер

СКАСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ

Досвід Франції

Переклад з французької Світлани Глухової

*«Якщо я доведу, що це покарання не є ні корисним,
ні необхідним, я доб'юся тріумфу справи гуманності».*

Чезаре Беккарія. «Про злочини і покарання»

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2024

УДК 343.25-048.28(44)

Б 15

Національний університет
«Кієво-Могилянська академія»

Центр європейських гуманітарних досліджень

Центр досліджень історії та культури
східноєвропейського єврейства

Бадентер Робер

Б 15 Скасування смертної кари. Досвід Франції / пер.
з фр. Світлани Глухової. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2024. —
256 с.

ISBN 978-617-8262-80-8

Книга французького юриста, державного діяча, колишнього міністра юстиції та голови Конституційної ради Франції Р. Бадентера присвячена боротьбі за скасування смертної кари у Франції. Разом із автором ми немов присутні на справжніх кримінальних процесах того часу, дізнаємося і про ставлення до цього питання відомих політиків та президентів Франції. Книга завершується вереснем 1981 р., коли після приходу до влади Ф. Міттерана міністр юстиції Р. Бадентер провів у парламенті закон про скасування смертної кари. Франція стала 35-ю країною, яка зробила це. На сьогодні смертна кара скасована у 140 країнах світу, серед яких і Україна. Скасування смертної кари стало спільним законом єдиної Європи.

Книга закликає до гуманного ставлення до людини, навіть такої, яка скоїла злочин. Вражаючий, захопливий, як детектив, цей твір буде цікавим для юристів, особливо адвокатів, а також усіх тих, кому небайдужі правові проблеми.

Книга отримала одну з найпрестижніших премій Європи — «Феміна» в жанрі есе за 2000 рік.

УДК 343.25-048.28(44)

Cet ouvrage a bénéficié des soutiens des Programmes d'aide à la publication de l'Institut français, l'aide du CENTRE NATIONAL DU LIVRE (CNL) du Ministère français chargé de la Culture ainsi que du Programme d'aide à la publication Skovoroda de l'Ambassade de France en Ukraine et l'Institut français d'Ukraine.

Видання здійснено за підтримки видавничих програм ФРАНЦУЗЬКОГО ІНСТИТУТУ, НАЦІОНАЛЬНОГО ЦЕНТРУ КНИГИ (CNL) Міністерства культури Франції, а також Програми сприяння видавничій справі «СКОВОРОДА» Посольства Франції в Україні та Французького інституту в Україні.

ISBN 978-617-8262-80-8 (укр.)

ISBN 2-213-60706-0 (фр.)

© ДУХ І ЛІТЕРА, 2024

© Librairie Arthème Fayard, 2000

ЗМІСТ

Перша частина ВІД ОДНОГО ПРЕЗИДЕНТА ДО ІНШОГО

Наступного дня після страти	11
Президент і смертна кара	15
Після страти	18
На зборах	20
Смерть Президента	22
У бік Єлисейського палацу	23
Часи реформ	26
Повернення смертної кари	30

Друга частина ПОВЕРНЕННЯ ДО ТРУА

Розділ перший. Справа Патріка Анрі	37
Викрадення	37
Лінчування преси	41
З боку уряду	45
З боку адвокатів	46
Перемовини	48
На юридичному фронті	51
З боку Президента Республіки	52
У Санте	53
З боку слідства	57

Пекуче літо	59
Відтворення	65
На шляху до процесу	68
Розділ другий. Процес Патріка Анрі	70
Вибір свідків	70
У в'язниці	73
Перед судовим засіданням	75
Попередні слухання	78
Допит	81
Свідки захисту	85
Експерти та свідки	89
Обвинувачення	93
Захист	96

Третя частина ДОВГИЙ ШЛЯХ

Розділ перший. Момент непевності	107
Повернення з Труа	107
Політична арена	112
Публічні дебати	115
Розділ другий. Повернення гільйотини	119
Страта Каррейна	119
Доповідь Комітету досліджень щодо насилля	120
Знову страта	122
Справа Бодена	123
У суді присяжних Нанта	128
У Стокгольмі	132
Розділ третій. Між мораллю та політикою	135
Заяви єпископів	135
Виборча кампанія	137
Парламентський наступ	138
Коли знов заговорили про Рануччі	142
Процес Бхутто	143

Асигнування кагам	146
Період «безпеки»	148
Розділ четвертий. Сувора зима	150
Три процеси	150
У пошуках стратегії	153
Могамет Ягіяві	157
Мішель Руссо	160
Жан Порте	162
Розділ п'ятий. Дебати, яких вправно уникли	166
Сприятливі обставини	166
З боку Національних зборів	168
Дебати	173
Літо полеміки	174
Осінь без несподіванок	175
Розділ шостий. Процес Гарсо	178
Складна справа	178
Процес	182
Розділ сьомий. Повернення смертної кари	191
«Безпека і свобода»	191
Прихований жах	195
Вибух	198

Четверта частина СКАСУВАННЯ

Розділ перший. Обрання Франсуа Міттерана	205
Зима кампанії	205
Приплив	208
Заява Міттерана	211
Питання помилування	215
Останні дні	216
Перемога	218
Вулиця Б'євр	220
Законодавчі вибори	223

Оголошення	225
Розділ другий. Закон	227
В Єлисейському палаці	227
У Канцелярії	231
Узявшись за справу	232
Проект закону	235
На Раді Міністрів	239
У Комісії з законодавства	241
У Національних зборах	242
Скасування	248
 Про автора	 255

Франсуа Міттерану

Наступного дня після страти

Наступного ранку після страти Бюффе і Бонтама в тюрмі Санте, 28 листопада 1972 року¹, я сів у потяг до Ам'єна. У той час я викладав у Пікардійському університеті і гадав, що виконання звичайних обов'язків, ритми й ритуали повсякденного життя зможуть угамувати жах смерті, який охопив мене. Але надія відірватися, хоча б на мить, від того, що сталося минулої ночі, була марною. Одразу ж помітив у погляді колеги, якого зустрів у вагоні, проблиск подвійної зацікавленості до свідка виняткової ганебної події. У ньому був ніби заклик до відвертості, але я не відповів на нього. Студенти зустріли мене повною тишею. Протягом тих годин, коли я викладав гучним голосом правила

¹ 22 вересня 1971 року в централі Клерво двоє ув'язнених — Клод Бюффе, засуджений до довічного ув'язнення за вбивство, і Роже Бонтам, засуджений на двадцять років позбавлення волі за кваліфікований грабїж, — узяли в заручники медсестру й охоронця. Вони вимагали звільнення. Під час штурму, здійсненого силами правопорядку, двоє заручників були зарізані Бюффе. У червні 1972 року Бюффе і Бонтам постали перед судом присяжних у Труа. Обидва були засуджені до смертної кари, хоча суд присяжних відхилив обвинувачення у вбивстві, висунуте проти Бонтама. Президент Помпіду відмовив у помилуванні, обох чоловіків стратили у тюрмі Санте 28 листопада 1972 року. Див.: Badinter R. L'Execution. Paris: Grasset, 1973; перевидання: Paris: Fayard, 1998.

Повернувшись додому, написав батькам Бонтама. Так просто і правдиво, як тільки міг, сказав їм, що він помер мужньо. Я думав, що це важливо для його батька, колишнього бійця. Його матері, яка, я знав, була віруючою, повідомив, що Бонтам сповідався й причастився перед тим, як піднятися на ешафот. Абат Клав'є сказав, що він помер християнином і що Бог вибачив його. Я нагадав їм, що їхній син Роже не вбивав ані медсестри, ані охоронця. Сказав їм також, що він любив їх і повторював мені це до останньої миті, висловлюючи свою любов. Завершений і запечатаний лист я відправив, щоб він надійшов якнайшвидше, наче це був останній вчинок, який ще міг зробити для Бонтама. Я повільно повернувся додому посеред листопадової ночі. Моє серце скувала крига.

Президент і смертна кара

Подвійна страта Бюффе і Бонтама позначила кривавий перелом у перебігу подій. Досі можна було розсудливо думати, що рух, який веде Західну Європу до скасування, буде завершено за президентства Жоржа Помпіду. Десятиліття економічного зростання й повної зайнятості, кінець жорстокостей деколонізації, еволюція в думках і почуттях, свідченням якої був травень 1968, — усе сприяло тому, щоб перетворити смертну кару на пережиток, архаїчним символом якого була гільйотина. Коли завершилося тривале царювання генерала де Голля, у березні 1969 року, здавалося, зникло разом із ним і певне бачення Франції, в якому антична смертна кара традиційно посідала своє місце. Поза політичною діяльністю, де страта Жана Бастьєна-Тірі, невдалого царевбивці, не повинна була сприяти його славі⁶, генерал де Голль обережно використовував

⁶ Жан Бастьєн-Тірі, колишній випускник політичної школи, морський офіцер, прибічник французького Алжиру, був організатором невдалого замаху 22 серпня 1962 року в Петі-Кламаре проти генерала і пані

міг би захистити інших обвинувачених? Відчував, що тут криється ґрунтовне питання. Але де відповідь — цього не знав.

Смерть Президента

Питання про скасування зовсім не стояло в центрі парламентської кампанії 1973 року. Безумовно, спільна урядова програма, хартія союзу лівих сил, висловлювалася в розділі, присвяченому юстиції: «Смертна кара буде скасована». Однак лише час від часу кандидат від лівих натякав на неї перед аудиторією активістів. Під час другого туру виборів ліві зібрали приблизно на мільйон голосів більше, ніж праві. Але вибори за мажоритарною системою в два тури зберегли їм, попри ці втрати, дуже незначну більшість місць. Кожен відчував, що це лише відкладена партія. Ця короткочасна перевага все ж відсунула будь-яку перемогу скасування до завершення мандата Жоржа Помпіду.

Через два місяці після законодавчих виборів, 12 травня 1973 року, в тюрмі Бометт, у Марселі, було страчено Алі Беньяна, сільського працівника туніського походження. Під час пограбування на фермі він разом зі спільником завдав ударів ножем жінці та дівчинці. Дитина померла, мати вижила. Вирок було зустрінuto оплесками. Того ж дня, коли Президент відправив Беньяна на ешафот, він помилував іншого засудженого до смертної кари, Гі Шоффура, який убив головного наглядача тюрми. А за кілька тижнів до цього помилував Мохамеда Ладірі, вбивцю шофера таксі.

Під час своєї бесіди із захисниками Алі Беньяна Президент Республіки заявив: «У виняткових випадках, таких як взяття заручників або смерть дитини, вищу міру можна виправдати». Отже, пояснювалися здійснені з 1969 року страти й прийняті помилування. Існувало щось на зразок доктрини Жоржа Помпіду щодо смертної кари.

двадцятирічним хлопцем? Послідовні рішення нашого республіканського монарха збивали з пантелику коментаторів. «Ліберасьйон» писала: «Помилування наче рулетка». «Франс суар» поцікавилася: «Дві ваги, дві міри? Лотерея?» Сфінкс із Єлисейського палацу залишався непроникливим. Щонайменше — ми знали, що глибока відраза Валері Жискара д'Естена до смерті не завадила йому дозволити їй надалі функціонувати гільйотині.

Відтворення

У Труа слідство йшло своїм ходом. Мадемуазель Жерар зажадала від фахівця з токсикології професора Лебретона експертизу крові дитини. Висновок був однозначний: уміст алкоголю, знайденого в крові, був 0,34 грама, що еквівалентно двом третинам склянки вина. До того ж, звіт установив наявність у крові слідів барбітурової кислоти: 80 міліграмів на літр. Патрік Анрі все ж наполягав на своїх запереченнях: він не змушував дитину вживати ні вино, ні пиво, ні наркотики.

Психіатрична експертиза набувала для захисту важливого значення. У березні під час перебування у тюрмі Санте Патрік Анрі був обстежений професором Румайоном і лікарем Сандбергом. Вони не виявили жодних розладів мислення, жодних ознак шизофренії. Натомість лише діагностували у нього «глибоку незрілість, непослідовність та імпульсивність». Медико-психіатричне обстеження було виконано двома іншими медиками й психологами: «Ми не виявили в його організмі, — писали вони, — як із фізичного, так і з психічного погляду патологічної аномалії... Жодною значущою причиною, невротичною, психічною чи пов'язаною з розладами, не можна пояснити його поведінку». Захист вимагав нової психіатричної експертизи, яку наказала провести мадемуазель Жерар. Висновки двох експертів, лікарів Каброля і Карбона були ідентичними

мірою використовували право відводу. Але помилилися. Оскільки маленький Філіпп був викрадений на виході зі школи, ми відхилили особу вчительки. Я дізнався згодом, що йшлося про переконану аболіціоністку, члена Ліги прав людини... Склад суду присяжних, такий, яким він, зрештою, опинився, досить добре репрезентував французьку глибинку: троє заміжніх жінок, без професії; шестеро чоловіків: ремісник, робітник, сільськогосподарський працівник, службовець, комерсант, директор школи.

Суд присяжних утворено, судове засідання розпочалося з читання постанови Палати обвинувачення, що перелічувала висунуті обвинувачення. Воно виявилось менш вражаючим, ніж розповідь про події, опублікована в деяких газетах. Проза судових документів має свої переваги: вона не культивує ані прикметників, ані їх найвищого ступеня. Їй достатньо голих фактів. Читання завершилося, голова обернувся до Патріка Анрі, й допит розпочався.

Допит

Голова був досвідченим магістратом. Його тон був м'який, він ніколи не підвищував голос і, ставлячи питання за питанням, цей добряк ішов шляхом, який накреслив. Але він здавався уважнішим до запитань, які ставив, ніж до відповідей обвинуваченого. Для нього йшлося меншою мірою про те, щоб підвести обвинуваченого до розповіді про його життя, а радше про те, щоб скласти, за своїм задумом, з невеликих штрихів, портрет обвинуваченого таким, яким він його бачив.

Коротке життя Патріка Анрі було посереднім. Допит зробив його підозрілим. У школі він залишався на другий рік в одному класі. Коли був помічником кухаря в готелі Ла Вурбуль, сховав дві тисячі франків у шафі. Повернувшись до Труа, працюючи в ресторані, він узяв одного вечора машину свого патрона і спровокував аварію. Працюючи

Розділ третій

МІЖ МОРАЛЛЮ ТА ПОЛІТИКОЮ

Заяви єпископів

23 січня 1978 року Соціальна комісія французького єпископату опублікувала документ «Елементи роздумів про смертну кару». Під цим скромним заголовком ішлося про зайняття надзвичайної позиції щодо скасування. Анонсований у своєму єпархіальному бюлетені монсеньйором Етшегареем, архієпископом Марселя й головою Єпископальної конференції, текст, підписаний десятьма прелатами, був представлений у пресі монсеньйором Фоше, єпископом Труа, який під час справи Патріка Анрі був серед перших, хто закликав своїх співгромадян здолати свій біль і гнів.

Текст єпископів змалював повну історію ставлення церкви до смертної кари. Він нагадав її виправдання святим Фомою Аквінським, вироки інквізиції, що посилалася на небезпеку, яку спричиняє поширення ересі. Він зобразив тривалу змову Церкви і принців щодо застосування смертної кари. Цьому минулому заява єпископів протиставила первісне завдання християнства. Вона нагадувала, що людина — це тіло і душа та що «саме як особа, тілом і душею, людина зобов'язана Богу». Християнин не може погодитися, щоб людська істота «могла б холоднокровно перервати цей таємничий діалог між особою та Богом». Ці слова цілили

Розділ п'ятий

ДЕБАТИ, ЯКИХ ВПРАВНО УНИКЛИ

Сприятливі обставини

У потязі, що віз мене з Діжона, я почувався щасливим адвокатом. Немає більше у французьких в'язницях засуджених до смертної кари. За чотири роки після виборів Валері Жискар д'Естена в травні 1974 року смертна кара була проголошена одинадцять разів¹⁰². Президент помилував чотирьох засуджених. Касаційний суд скасував чотири вирокі: Бодена, Ягіяві, Руссо і Порте. Поставши перед судом знову, всі вони врятували свої голови. Але трьох засуджених було гільйотиновано між липнем 1976 року і вереснем 1977 року: Каррейна, Джандубі та Рануччі, щодо провини якого існував небезпідставний сумнів. Якби скасування було проголосоване на початку семиріччя до честі нашої країни¹⁰³, французькі в'язниці нараховували б на трьох засуджених до довічного ув'язнення більше. І Рануччі з глибини своєї в'язниці міг би боротися самостійно, щоб домогтися перегляду свого процесу.

¹⁰² За десять років, з 1968 до 1978 року суд присяжних оголосив тридцять вісім вироків із засудженням до смертної кари (Le Monde, 1978, 15 janvier; Le Figaro, 1979, 26 janvier).

¹⁰³ А. П'єрфіт 22 березня 1978 року по «Франс-Інтер»: «Французьке суспільство удостоїть себе честі, коли зможе позбавитися смертної кари» (Le Monde, 1979, 24 mars).

поєднували в собі досвід, талант, гуманність. Я відповів пані Моріс, що моя присутність становитиме перешкоду більше, ніж підтримку, тому що означатиме, що сам Філіпп Моріс вважає, що лише відмова від принципу смертної кари може врятувати його. Адже існують інші засоби захисту. Якщо припустити, додав я з великою обережністю, що Філіпп Моріс буде засуджений до смертної кари, Касаційний суд касує вирок. Тоді, якщо він ще буде цього хотіти, я візьму на себе, попліч з його адвокатами, його захист.

Розмова завершилася, я проводив пані Моріс, мовчазну. Дістався бюро, почувавшись до найвищого ступеня неприємно. Була у моїй відмові, як відчував, інша річ, ніж усвідомлення того, що я непотрібний і навіть небезпечний для захисту Філіппа Моріса. Я ухилився, тому що побоювався після справи Гарсо, що не зможу переконати суддів і присяжних, не зможу більше доступитися до їхніх почуттів. Тому можу наражати обвинуваченого на цей ризик лише за умови, що у нього залишився б останній шанс у суді. Це розсудливо. Але все ж мав відчуття, що я — дезертир.

Вибух

Добігло кінця літо, і здійнявся судовий буревій. За шість тижнів восени 1980 року було проголошено чотири смертні вироки.

У Сент-Омері 18 жовтня суд присяжних Па-де-Кале відмовив у всіх якшувальних обставинах двом чоловікам, що вбили під час пограбування дружину і доньку місцевого підприємця. 27 листопада суд присяжних Арденн засудив на смерть сільськогосподарського робітника, який убив через ревності учителя гімнастики. Однак у цій пристрасній справі помічник прокурора не вимагав смертної кари обвинуваченого, який багато разів перебував у психіатричних лікарнях. Обговорення тривало пів години. 28 жовтня суд присяжних Парижа після трьох днів

[Перейти на сайт](#) →